

Politiek-institutionele ontwikkeling in “Limburg” (16^e-18^e eeuw)

A.M.J.A. Berkvens

Inleiding

Nederlands Limburg bestaat in zijn huidige vorm als politieke en institutionele entiteit pas sinds 1839. Hoewel de Grondwet van 1815 in art. 2 voor het eerst spreekt van een provincie Limburg, omvatte deze tot 1839 ook de huidige Belgische provincie Limburg. De in 1815 ingestelde provincie Limburg was grotendeels een voortzetting van het door de Fransen in 1795 gecreëerde Departement van de Nedermaas, waarvan de instelling kan worden beschouwd als een radicale breuk met de staatkundige versnippering van de Maaslandse territoria van het *ancien régime*. Daarnaast bestond zij uit een deel van het Departement van de Roer.¹

Voordat de Franse revolutionaire machten in 1795 een einde maakten aan de tevoren bestaande politieke verhoudingen, was het grondgebied van de latere Nederlandse provincie Limburg verdeeld in een aantal territoria, die deel uitmaakten van landencomplexen, waarvan het bestuurscentrum ver buiten de “Limburgse” grenzen was gelegen. Afhankelijk van de gekozen periode verschillen de benamingen en grenzen van die territoria en de landencomplexen en daarmee ook het politiek-institutionele kader waarvan zij deel uitmaakten. Beperkt men zich tot de periode van de zestiende tot en met de achttiende eeuw, en kiest men de jaren 1548, 1590, 1648, 1713/1715 en 1785 als peiljaren, dan zijn er op of omstreeks die data telkens belangrijke staatkundige verschuivingen aan te wijzen, met grotere of kleinere politieke en institutionele implicaties.²

¹ E.M.Th. Nuyens, *De staatkundige geschiedenis der provincie Limburg vanaf haar ontstaan tot aan haar uiteenvallen in 1839*, Maastricht 1956 (Werken LGOG, dl. 2); zie ook R.M. Delahaye, e.a. *De Archieven in Limburg*, Alphen a/d Rijn 1986, blz. 3-11

² P.C. Boeren koos 1500 als peiljaar en telde binnen de grenzen van de huidige provincie Limburg 35 staatkundige entiteiten. P.C. Boeren, Bestuurs- en rechtsinstellingen c. 1300-1500, in: *Limburg's Verleden* II, Maastricht, z.j., blz. 68-117, t .a.p. blz. 69. De wijzigingen in het kaartbeeld zijn goed te volgen bij Irmgard Hantsche, *Atlas zur Geschichte des Niederrheins*, Essen 2000⁴ (Schriftenreihe der Niederrhein-Akademie, Bd. 4), S. 69, 71, 73, 91, 95, 97 en 101; zie ook Irmgard Hantsche, *Geldern-Atlas, Karten und Texte zur Geschichte eines Territoriums*, Geldern 2003 (Veröffentlichungen des Historische Vereins für Geldern und Umgegend, nr. 103), S. 39, 41, 43, 45.

1. Territoriale ontwikkeling

1548 is het jaar waarin door middel van de transactie van Augsburg de Habsburgse Nederlanden werden ondergebracht in de Bourgondische Kreits en daarmee politiek en institutioneel werden losgemaakt van het Heilige Roomse Rijk. Voor de Limburgse territoria betekende dit, dat zij voortaan ten dele tot de Bourgondische Kreits en ten dele tot de Nederrijns Westfaalse Kreits gerekend werden.³ Op dat moment behoorde een deel van het huidige Noord-Limburg rondom Gennep tot het hertogdom Kleef. Een aanzienlijk groter deel van Noord- en Midden-Limburg rondom de steden Venlo en Roermond vormde – tezamen met aangrenzende gebieden in het huidige Duitsland – het Overkwartier van Roermond, één van de vier kwartieren van het hertogdom Gelre, dat in 1543 bij het verdrag en tractaat van Venlo door de hertog van Gulik aan de Habsburgse Nederlanden was afgestaan. Dit verdrag betekende het einde van de aspiraties van hertog Willem V, om door de vereniging van het hertogdom Gelre met zijn hertogdommen Gulik, Kleef, Berg en de graafschappen Mark en Ravensberg een territoriale grootmacht in het territorium tussen Maas en Rijn te vestigen.⁴ Daarnaast bevonden zich in Midden-Limburg nog het graafschap Horn en het land van Weert, bezittingen van de graven van Horn die – in personele unie verenigd – de kern van een kleine landsheerlijkheid leken te gaan vormen, alsmede het stift Thorn en de rijksonmiddellijke heerlijkheid Kessenich en Hunsel. Verder naar het zuiden reikte het hertogdom Gulik (Born, Sittard en Susteren) bij Urmond tot de Maas. Delen van Zuid-Limburg behoorden in de middeleeuwen tot de Landen van Overmaze, die in personele unie verbonden waren met het hertogdom Brabant. De stad Maastricht daarentegen was een condominium, dat viel onder de gezamenlijke soevereiniteit van de hertog van Brabant en de prinsbisschop van Luik. Tenslotte telde het zuiden van Limburg nog een betrekkelijk groot aantal ‘Vrije Rijksheerlijkheden’ die – rechtstreeks afhankelijk van de keizer – niet toebehoorden aan een der naburige grotere territoriale

³ P.L. Nève, *Het Rijkskamergerecht en de Nederlanden*, Assen 1972 (Maastrandse Monografieën 14), heeft voor alle Limburgse territoria minutieus in kaart gebracht of en sinds wanneer zij tot de Bourgondische dan wel de Nederrijns-Westfaalse kreits gerekend zouden moeten worden.

⁴ Wilhelm Janssen, *Der Länderverbund Jülich-Berg-Kleve-Mark-Ravensberg im geldrischen Erbfolgestreit, 1537-1543*, in: F. Keverling Buisman e.a., *Verdrag en Tractaat van Venlo. Herdenkingsbundel, 1543-1993*, Hilversum 1993 (Werken “Gelre” No. 43), blz. 13-40

vorsten. Sommige van deze territoria – zoals Elsloo, Limbricht en Meijel – werden voor of na gemediatiseerd, d.w.z. ingelijfd bij een der omliggende territoria, anderen daarentegen – zoals het graafschap Gronsveld en de heerlijkheden Rijckholt, Wittem en Wylre – behielden hun onafhankelijkheid tot aan het einde van het ancien régime.

In het kaartbeeld van het midden van de zestiende eeuw kwam omstreeks 1590 verandering, toen de gevolgen van de Nederlandse Opstand zich in de territoriale indeling van het Maasdal begonnen af te tekenen. Aangezien de drie Nederkwartieren van het hertogdom Gelre zich hadden aangesloten bij de Republiek der Verenigde Nederlanden, resteerde alleen het Overkwartier van Roermond voor de Zuidelijke Nederlanden. Sinds 1580 was Roermond het bestuurscentrum van wat men in de zeventiende eeuw als Spaans Gelre zou gaan aanduiden. De bezittingen van de graven van Horn vielen na de executie van Filips van Montmorency in 1568 uiteen: het land van Weert werd in opdracht van de hertog van Alva geconfisqueerd. Het werd sedertdien als onderdeel van Spaans Gelre vanuit Roermond bestuurd; het graafschap Horn viel als Loons leen bij gebrek aan mannelijke erfgenamen krachtens leenrecht terug aan de prinsbisschop van Luik, die er sedertdien de soevereiniteit uitoefende.⁵

Bij de Vrede van Munster in 1648 waren de verhoudingen tussen de Zuidelijke en Noordelijke Nederlanden in de Maaslandse territoria verder uitgekristalliseerd. Nadat de Republiek in 1632, dankzij de Maasveldtocht van Frederik-Hendrik, vaste voet aan de grond had gekregen in het zuiden van het huidige Limburg, traden de Staten-Generaal der Verenigde Nederlanden in de rechten van de hertog van Brabant als co-soeverein van Maastricht. Bovendien verwierven zij delen van de Landen van Overmaze, die bij het Partagetractaat van 1662 volkenrechtelijk in een Staats en in een Spaans gedeelte werden gesplitst. In de loop der tijd annexeerden zij bovendien een aantal geëncloveerde vrije heerlijkheden, zoals de heerlijkheden Elsloo en Stein. Ten gevolge van de Kleefse successieoorlog ging in 1614 het hertogdom Kleef over in het bezit van het huis Brandenburg (en nadien Pruisen), terwijl het hertogdom Gulik overging in het bezit van het huis Pfalz-Neuburg (verdrag van Xanten, 1614), welke verdeling werd bevestigd bij het verdrag van Kleef (1666).

⁵ G. Hansotte, *Les institutions politiques et judiciaires de la principauté de Liège aux temps modernes*, s.l. 1987, p. 36-37

In het derde kwart van de zeventiende eeuw voegde Spaans Gelre een aantal vrije heerlijkheden, waaronder Dalenbroek, Meyel, alsmede Obbicht en Papenhoven, feitelijk als “terres franches” aan zijn territorium toe.⁶

Het beeld veranderde opnieuw ten gevolge van de Spaanse Successieoorlog (1702-1713/'15): bij de Vrede van Utrecht (1713) werd een deel van Spaans Gelre afgestaan aan de koning van Pruisen, vervolgens werd bij het Barrièretractaat van Antwerpen (1715) een ander deel van Spaans Gelre aan de Republiek afgestaan, waarna het restant aan Oostenrijk werd overgedragen, dat tevens het Spaanse deel van de Landen van Overmaze verwierf. Voor Pruisisch en Staats Opper-Gelre werden nieuwe bestuurscolleges ingericht te Geldern en te Venlo, terwijl Roermond bestuurscentrum bleef voor Oostenrijks Gelre.⁷

Het Verdrag van Fontainebeau (1785) resulteerde tenslotte in de uitruil van enkele exclaves van Opper-Gelre en de Landen van Overmaze tussen de Republiek en Oostenrijk.⁸

2. Gelaagd institutioneel karakter

De omstandigheid dat de Limburgse territoria als regel geen zelfstandige territoriale entiteiten waren, maar behoorden tot “Gesamtstaaten”, waarvan het bestuurlijk centrum zich elders, in Madrid, Wenen, Berlijn, Brussel, Den Haag, Düsseldorf of Berlijn bevond, brengt een bijzondere institutionele gelaagdheid met zich en een veelheid aan institutionele betrekkingen.

Voor de Habsburgse Nederlanden van de zestiende en zeventiende eeuw kan men een viertal bestuurslagen onderscheiden: te Madrid zetelde de Hoge Raad der Nederlanden, als hoogste adviescollege. In Brussel zetelde de landvoogd, bijgestaan door de Raad van State, de Geheime Raad en de Raad van Financiën. Hun competentie strekte zich tot aan de Nederlandse Opstand uit over het geheel der zeventien Nederlanden. Nadien beperkte hun gezag zich toch tot de Zuidelijke

⁶ A.M.J.A. Berkvens, *Gebietsverbreiterung der südlichen Niederlande à titre de Gueldre (1570-1702)*, in: J. Stinner, K.-H. Tekath (Hrsg.), *Gelre-Geldern-Gelderland. Geschichte und Kultur des herzogtums Geldern*, Geldern 2001 (Veröffentlichungen des Historischen Vereins für Geldern und Umgegend, Nr. 100), S. 81-86

⁷ A.M.J.A. Berkvens, *Plakkaatlijst Overkwartier 1665-1794*, dl. II, Nijmegen 1992, blz. 5-18

⁸ J.A.K. Haas, *Het verdrag van Fontainebleau 1785. Maastricht en de landen van Overmaas als internationale conflictstof aan het eind van het ancien régime*, in: PSHAL 124 (1988), blz. 264-344

Nederlanden.⁹ Als derde bestuurslaag op regionaal niveau fungeerden gewestelijke besturen, waarvan de structuur afgeleid was van de middeleeuwse landsheerlijke bestuursorganisatie der afzonderlijke territoria. In Spaans Gelre bestond dit bestuur uit de stadhouder en het Hof van Gelre, aanvankelijk te Arnhem en sedert 1570 te Roermond.¹⁰ De Spaanse landen van Overmaze vielen als annexe van het hertogdom Brabant onder de Raad van Brabant te Brussel.¹¹ De vierde bestuurslaag was die van het lokale bestuur van de steden en van de ambten en heerlijkheden ten plattelande.

Deze “vielstufigkeit” bleef ook in de achttiende eeuw kenmerkend voor het bestuur van die delen van de Limburgse territoria die tot de Oostenrijkse Nederlanden behoorden, zij het dat de Hoge Raad der Nederlanden zich niet langer te Madrid, maar te Wenen bevond, totdat de functies van dit college, in het kader van de bestuurshervormingen van graaf Kaunitz in 1757 werden overgenomen door het Departement voor de Nederlanden van de Hof- en Staatskanselarij te Wenen.¹²

De Staatse Landen van Overmaze en de Staats Opper-Gelre werden als generaliteitslanden bestuurd door de Staten-Generaal en de Raad van State te 's-Gravenhage. De Landen van Overmaze beschikten in de Staatse Raad van Brabant te 's-Gravenhage over een eigen buiten het territorium gelegen opperrechterlijk college; terwijl voor Staats Opper-Gelre te Venlo binnenslands een dergelijke voorziening was getroffen.

Het hertogdom Kleef en Pruisisch Opper-Gelder kenden als onderdeel van het Pruisische machtscomplex drie bestuurslagen: het gewestelijke bestuur was een functionele afspiegeling van de bestuurlijke instellingen te Berlijn en Postdam, terwijl het lokale bestuur van de steden en van de ambten en heerlijkheden ten plattelande zijn traditionele karakter behield.

⁹ E. Aerts e.a. (red.), *De centrale overheidsinstellingen van de Habsburgse Nederlanden*, dl. 1. Brussel 1994, blz. 94-108 (instellingen buiten de Nederlanden), 265-324 (centrale instellingen, politiek en justitie).

¹⁰ A.M.J.A. Berkvens e.a., *De overheidsinstellingen van Spaans en Oostenrijks Gelre (1543-1795)*, in: A.M.J.A. Berkvens e.a. (red.), *“Flittich erforscht und gecolligeert ...” Opstellen over Limburgse rechtsgeschiedenis*, Maastricht 1995, blz. 187-225

¹¹ R. van Uytven e.a. (red.), *De gewestelijke en lokale overheidsinstellingen in Brabant en Mechelen tot 1795*, 2 dln., Brussel 2000.

¹² E. Aerts e.a. (red.), *De centrale overheidsinstellingen van de Habsburgse Nederlanden*, dl. 1, Brussel 1994, blz. 116-123

Het graafschap Horn was als dependentie van het graafschap Loon tevens deel van het prinsbisdom Luik.¹³

Voor de vrije rijksheerlijkheden, alsmede voor de hertogdommen Kleef en Gulik en voor het prinsbisdom Luik gold, dat zij gedurende de gehele periode 1548-1795 institutioneel waren ingebed in de organisatie van het heilige Roomse Rijk. Sommige waren op enigerlei tijdstip lidmaat van de Westfaalse Kreits en vertegenwoordigd in de Rijksdag, andere behoorden tot de *nichteingekeiste Reichsteile*, waren derhalve buiten de kreitsindeling gebleven.¹⁴

Maastricht tenslotte nam binnen de Limburgse territoria vanwege zijn tweeherigheid blijvend een bijzondere positie in.

3. Bestuurlijke en rechterlijke instellingen in de Limburgse territoria

In de volgende paragrafen zullen we in het kort de voornaamste karakteristieken beschrijven van de bestuurlijke en rechterlijke instellingen der afzonderlijke territoria, waarbij we een onderverdeling aanbrengen tussen de rijkse en niet-rijke territoria en Maastricht.

3.1 Rijkse territoria

Alvorens in te gaan op de interne bestuurlijke en rechterlijke instellingen van tot de Westfaalse kreits behorende territoria, is het goed enkele opmerkingen te maken over de bestuurlijke en rechterlijke organisatie van het Duitse Rijk in de *frühe Neuzeit* (16^e-17^e eeuw). Sedert de rijkshervorming die in 1495 door de rooms-koning Maximiliaan werd doorgevoerd, kent men in het Duitse Rijk naast keizer en rijksdag ook kreitsen en kreitsdagen. Vanaf het jaar 1555 vervulden de tien kreitsen belangrijke taken op het gebied van de handhaving van de landsvrede en van de rijksmuntverordeningen.

¹³ Daarnaast behoorden ook de heerlijkheden Heel en Neeritter, alsmede de vrijheid van St. Pieter tot het prinsbisdom Luik.

¹⁴ Volgens Köbler goldt dit voor Wylre (G. Köbler, *Historisches Lexicon der deutschen Länder, München* 1999, S. 722); Gronsfeld, Thorn en Wittem worden door hem in 1792 als kreits- en rijksstanden vermeld (idem, *ibidem*, S. 216, 468, 729).

Daarnaast werden zij belast met de tenuitvoerlegging van vonnissen van het Rijkskamergerecht en met de inning van rijksbelastingen.

Met het oog op deze taken beschikte de Westfaalse kreits over een tweehoofdig Kreisdirektorium, in de zeventiende eeuw gevormd door de hertogen van Kleef en van Gulik, dat op verzoek van de kreitsdag met militaire middelen de handhaving van de landsvrede, de inning van rijksbelastingen en de tenuitvoerlegging van vonnissen van het Rijkskamergerecht kon afdwingen.

Doordat bij de Vrede van Westfalen in 1648 de volkenrechtelijke soevereiniteit van de afzonderlijke territoria binnen het Duitse Rijk werd gegarandeerd en het principe van wederkerige bijstand tegen schenders van de landsvrede werd vastgelegd, ontwikkelden de kreitsen zich tot effectieve instrumenten ter bescherming van kleinere rijksonmiddellijke gebieden tegen de machtspolitiek van grotere territoria, zowel binnen als buiten het Rijk. Deze ontwikkeling vormt mogelijk een verklaring voor de toenadering tot het Rijk die een aantal kleinere “Limburgse” territoria, zoals bijvoorbeeld Kessenich en Hunsel, maar ook Thorn, in de tweede helft van de zeventiende eeuw zochten, ten einde aan inlijving bij de Habsburgse Nederlanden te ontkomen. Men ziet in de zeventiende eeuw bij herhaling dat troepen van de Westfaalse Kreits de bezitters van kleine rijksonmiddellijke gebieden te hulp schieten. Dankzij hun functie als kreitsoversten kunnen de hertogen van Gulik en Kleef het zich vanaf 1648 nauwelijks meer permitteren zelf kleine rijksonmiddellijke territoria in te lijven. Mede daardoor blijft de territoriale verbrokkeling van de Limburgse territoria tot op het einde van het ancien régime in stand.

De mate van bestuurlijke participatie van de rijksterritoria in Limburg in rijks- en kreits-aangelegenheden hangt af van de vraag of de bezitters van die territoria tot de rijkstanden gerekend moeten worden, of dat zij slechts rijksonmiddellijk zijn. Als rijkstanden kunnen worden aangemerkt personen of corporaties, die geen onderdaan zijn van een andere landsheer, rechtstreeks belasting afdragen aan het Rijk en er bovendien in zijn geslaagd in de *frühe Neuzeit* stem en zitting in Rijks- en kreitsdag te verwerven. Rijksonmiddellijk zijn personen en corporaties, die niet aan enig landsheer onderdanig zijn, maar die *geen* stem en zitting hebben in de Rijks- of kreitsdag. Waar

rijksstandschap en rijksonmiddellijkheid oorspronkelijk persoonlijke kwaliteiten van de bezitters van bepaalde territoria waren, is deze kwaliteit in de loop der tijd overgegaan op hun territorium als zodanig. Aldus kan men in de zeventiende en achttiende eeuw spreken van rijksheerlijkheden, in de zin van territoria, toebehorend aan een rijksonmiddellijk heer. Uitoefening van het stemrecht blijft echter de persoonlijke bevoegdheid van de bezitter van desbetreffende heerlijkheid. Indien vanuit deze rijksheerlijkheden vrijdom van rijkslasten wordt gepretendeerd, spreekt men ook wel van vrije rijksheerlijkheden.

Voor zover bezitters van de kleinere rijksterritoria binnen het grondgebied van de huidige provincie Limburg op enig moment in deze periode tot de rijksstanden gerekend moeten worden, hebben zij geen aanspraak gehad op individueel stemrecht (*virilstimme*) in de Rijksdag, maar hebben zij deeluitgemaakt van de prelaten-, dan wel gravenbank, die in de Rijksdag slechts over een collectief stemrecht, een “*Kuriatstimme*” beschikte. De prinsbisschop van Luik, alsmede de hertogen van Gulik en Kleef beschikten als grotere territoriale vorsten uiteraard wel over *virilstimme*.¹⁵

3.1.1 Hertogdom Gulik

Het hertogdom Gulik kende tot 1668-1682 een traditionele institutionele structuur, waarvan de kern werd gevormd door de oude vorstelijke Hofraad. Deze werd nadien gesplitst in een rechterlijke en een administratieve component: de Hof- of Justizrat als hoogste rechterlijke college en de Regierungs- of Geheimen Rat, die bevoegd was voor aangelegenheden die de hoogheid van het land betroffen, alsmede leenzaken, belastingaangelegenheden en religieuze aangelegenheden. Tenslotte was dit college belast met de eventuele revisie van vonnissen van de Hofraad.¹⁶ In de achttiende eeuw werden nog diverse nieuwe bestuurlijke en rechterlijke colleges ingericht, waaronder in 1769 het Oberappellationsgericht en in 1778 de Geheime Steuerrat. Het hertogdom was verder opgedeeld in onderheerlijkheden, zoals Limbricht en landsheerlijke

¹⁵ A. Gotthard, *Das Alte Reich 1495-1806*, Darmstadt 2003, S. 9-30

¹⁶ F.W. Oediger, *Landesarchive von Jülich-Berg, Kleve-Mark, Moers und Geldern*, Siegburg 1957 (Das Hauptstaatsarchiv Düsseldorf und seine Bestände, Bd. 1), S. 53-206; F.J. Burghardt, *Die Geheimen Räte der Herzogtümer Jülich und Berg 1692-1742*, Meschede 1992, S. 57-67; G. Köbler, *Historisches Lexicon der deutschen Länder*, München 1999, S. 297-298

districten, zoals de ambten Born en Millen, die bovendien beschikten over een eigen Mannkammer voor de aldaar gelegen hertogelijke lenen.¹⁷ Via de landdag oefenden de Gulikse standen invloed uit op het bestuur, o.a. op grond van hun *Steuerbewilligungsrecht* en hun medewerking aan de landsheerlijke wetgeving.¹⁸ Nadat in 1685 ook Keurpalts aan de hertogen van Gulik uit het huis Palts-Neuburg was toegefallen, verschoof het zwaartepunt van hun bezittingen naar het zuiden en werd het hertogdom feitelijk vanuit Mannheim bestuurd.¹⁹

3.1.2 Hertogdom Kleef

De bestuurlijke en rechterlijke organisatie van het hertogdom Kleef werd sedert het verdrag van Xanten (1614), dat een voorlopig einde maakte aan de Kleefse Successieoorlog, bepaald door de ontwikkelingen binnen Brandenburg-Pruisen. Een belangrijk element daarvan was de terugdringing van de invloed der landstanden, hetgeen in het hertogdom Kleef in de jaren 1660/'61 zijn beslag kreeg. Uitschakeling van de dualistische standenstaat maakte ook hier ruimte voor een duidelijke scheiding tussen bestuur en rechtspraak, die zijn beslag kreeg na het verdrag van Kleef (1665): bestuurlijke aangelegenheden werden uiteindelijk toevertrouwd aan Kriegs- und Domänenkammer, terwijl de Hofrat bevoegd bleef voor de rechtspraak.²⁰ Het rechterlijk organisatorische middenniveau werd gevormd door drie Städtekreise en drie landrätliche Kreise.²¹ Op lokaal niveau fungeerden binnen de grenzen van de huidige provincie Limburg slechts de tot de *klevisch landrätlichen Kreis* behorende schepenbanken van Gennep, Heyen, Mook en Ottersum.²²

¹⁷ Volledigheidshalve zij vermeld, dat ook Tegelen tot het hertogdom Gulik behoorde.

¹⁸ R. Walz, *‘Stände und frühmoderner Staat. Die Landstände von Jülich-Berg im 16. und 17. Jahrhundert,’* Neustadt a/d Aisch, 1982 (Bergische Forschungen Bd. XVII)

¹⁹ I. Hantsche, *‘Atlas zur Geschichte des Niederrheins,’* Essen 2000 (Schriftenreihe der Niederrhein-Akademie, Bd. 4), S. 90

²⁰ H. Conrad, *‘Deutsche Rechtsgeschichte,’* Bd. II Neuzeit bis 1806, Karlsruhe 1966, S. 307-315; F.J. Burghardt, *‘Die Geheimen Räte der Herzogtümer Jülich und Berg 1692-1742,’* Meschede 1992, S. 151-155

²¹ G. Köbler, *‘Historisches Lexicon der deutschen Länder,’* München 1999, S. 313

²² F.W. Oediger, *‘Landesarchive von Jülich-Berg, Kleve-Mark, Moers und Geldern,’* Siegburg 1957 (Das Hauptstaatsarchiv Düsseldorf und seine Bestände, Bd. 1), S. 207-300

3.1.3 Prinsbisdom Luik en graafschap Horn

Het graafschap Horne, omvattende Horne, Buggenum, Haelen, Heythuizen, Beegden, Neer, Nunhem, Roggel, Geystingen en Ophoven, werd in 1570 als Loons leen in personele unie met het prinsbisdom Luik verenigd. Namens de prinsbisschop werd het graafschap – voorzover niet verpand – bestuurd door de hoogdrossaard. Het graafschap kende een statenvergadering, samengesteld uit de bezitters van de diverse heerlijkheden, alsmede vertegenwoordigers van de banken Haelen, Neer, Roggel en Heythuizen. De lagere banken kenden in criminele zaken verplicht rencharge (hoofdvaart), tot 1680 op de hoofdbank Haelen, nadien op de hoofdbank van Horn. In civiele zaken appelleerde men op het Hof van Vliermaal in het graafschap Loon. Daarnaast telde het graafschap een adellijk leenhof te Horn en diverse laathoven.²³

3.1.4 Overige rijksonmiddellijke territoria

Hoewel het binnen het bestek van deze bijdrage niet mogelijk is *en detail* in te gaan op de interne bestuurlijke en rechterlijke organisatie van de kleinere rijksonmiddellijke territoria, kunnen hierover wel enkele algemene opmerkingen worden gemaakt. Over het algemeen liet de bezitter van de heerlijkheid de rechtspraak over aan schout en schepenen, terwijl burgemeesters en gezworenen instonden voor het dagelijks bestuur. Voor het financiële beheer werd zorg gedragen door een door de bezitter van de heerlijkheid aangestelde rentmeester. In de achttiende eeuw werd het in de grotere rijksheerlijkheden gebruikelijk tevens een appelcollege in te richten, zoals bijvoorbeeld de colleges van commissarissen-deciseurs voor Gronsveld, Rijckholt, Thorn en Wylre. Op deze wijze werd de ingezetenen van de desbetreffende rijksheerlijkheden – naar analogie van de in de grotere territoria bestaande situatie – de mogelijkheid geboden om binnenslands voorzieningen te vragen tegen vonnissen van de lokale schepenbanken. Zij konden zich daardoor de kostbare gang naar de hogere rijksgerechten, zoals het Rijkskamergerecht en de Rijkshofraad besparen. Sommige

²³ W.M. van de Boel, Een onderzoek naar de rechterlijke organisatie in de heerlijkheid Horn, in: PSHAL 101(1965) 159-194; P.L. Nève, 'Het Rijkskamergerecht en de Nederlanden', blz. 335-350; A. Delahaye, 'Inventaris van de archieven van de graven, de staten, de adellijke leenzaal en de schepenbanken van het land van Horn'.

rijksheerlijkheden beschikten tevens over een vorm van “medezeggenschap”, uitgeoefend door een landraad of geërfdenvergadering.

3.1.4.1 Thorn

Onder de “Limburgse” rijksheerlijkheden verdient het stift Thorn aparte vermelding. Hoewel het territorium van het stift Thorn slechts enkele dorpen omvatte, kende het een bijzonder gecompliceerde bestuurlijke en rechterlijke organisatie. De soevereiniteit werd er gedeeld door de abdis, die als landsvrouw – in elk geval in de achttiende eeuw – zitting had in het prelatencollege van de Westfaalse Kreits, en het Hoogadellijk Kapittel als grondheer. Daarnaast kende het land van Thorn een tweeledige statenvergadering, bestaande uit de leenmannen van Thorn, alsmede de burgemeesters als vertegenwoordigers van het gemene land. De rechterlijke organisatie omvatte de schepenbanken van Thorn en Grathem, het leengerecht van de abdis en de laathof van het kapittel. In de zestiende en zeventiende eeuw was het land van Thorn aanvankelijk civielrechtelijk georiënteerd op het hertogdom Gelre, d.w.z. in civiele zaken kon men hoofdvaart en nadien appel instellen bij het hoedgerecht Echt en vandaar op de Soevereine Raad te Roermond. Leenrechtelijk was men echter op het Duitse Rijk georiënteerd, d.w.z. van het vonnissen van het leengerecht kon men via de Schepenstoel Aken hoger beroep instellen bij het Rijkskamergerecht (aanvankelijk te Spiers en nadien te Wetzlar) of bij de Rijkshofraad te Wenen. Nadat de abdisen van Thorn zich in de zeventiende eeuw met succes hadden verzet tegen inlijving bij Spaans Gelre, werd het hoger beroep op Echt verboden en werd in 1718 een eigen hof van appel ingericht te Thorn.²⁴

3.2 Niet-rijkse territoria

3.2.1 Overkwartier van Gelre: Spaans / Oostenrijks Overkwartier; Pruisisch, en Staats Opper-Gelre

3.2.1.1. Spaans Gelre

²⁴ A.M.J.A. Berkvens, Het nieuwe landrecht van Thorn, in: (E.C. Coppens (red.), *Honoris Causa. Opstellen aangeboden aan prof.mr. O. Moorman van Kappen*, Nijmegen 1999 (Rechtshistorische reeks van het Gerard Noodt Instituut nr. 42), blz. 1-28, t.a.p. blz. 2; idem, PSHAL 134/135 (1998/'99), blz. 85-170

De bestuursvorm van Spaans Gelre is rechtstreeks ontleend aan die van het ongedeelde hertogdom uit de periode 1543-1580: men vindt in Spaans Gelre na 1580 dezelfde bestuurlijke en rechterlijke colleges, met dezelfde bevoegdheden als voordien in het ongedeelde hertogdom.

Spaans Gelre werd bestuurd volgens het principe van de dualistische standenstaat. Dit wil zeggen, dat de bevoegdheden van de landsheer werden beperkt door de rechten van de landstanden, zoals gespecificeerd in het Tractaat van Venlo, dat kan worden beschouwd als de basis van de Gelderse constitutie. De bevoegdheden van de landsheer werden uitgeoefend door de stadhouder van Gelre en Zutphen en de Soevereine Raad of Hof van Gelre, die sedert 1580 te Roermond gevestigd was. Zijn financiële belangen werden behartigd door de Gelderse Rekenkamer te Roermond. De rechten van de landstanden werden uitgeoefend door de Staten van het Overkwartier, bestaande uit ridderschap en steden.²⁵

Tijdens de Spaanse Successieoorlog werd het Overkwartier ten dele door de Staten-Generaal der Verenigde Nederlanden bestuurd, en ten dele door Pruisen. In deze periode werden de Staten van het Overkwartier niet geconvoceerd. Hun belangrijkste taak, het toestaan van bede en subsidie, werd door de Raad van State in 's-Gravenhage vervuld.

3.2.1.2 Oostenrijks Gelre

Na de Spaanse Successie-oorlog werd in februari 1716 slechts een klein gedeelte van Spaans Gelre overgedragen aan Oostenrijk. Het ressort van het Hof te Roermond omvatte sedertdien slechts Oostenrijks Gelre. Bij royale *dépêche* van 8 mei 1720 werd de personele formatie van het sedertdien als *Conseil provincial de Gueldres* aangeduide Hof aan de veranderde situatie aangepast. Nadien onderging het Hof in 1737, 1756, 1787 en 1789 institutionele veranderingen. Bij diploma van 2 oktober 1737 werd het Hof samengevoegd met de magistraat van Roermond tot een lichaam met bestuurlijke, rechterlijke en financiële bevoegdheden onder de naam van *Provinciale Raad van het Hertogdom Gelre*. De eerste kamer van deze Provinciale Raad zette de werkzaamheden van de *Conseil provincial* ongewijzigd voort, terwijl de tweede kamer de

²⁵ G.H.A. Venner, De ridderschap van het Overkwartier van Gelder 1590-1702, in: PSHAL 134/135 (1998/'99) blz. 267-426.

werkzaamheden van de voormalige magistraat vervulde. Aangezien de met de samenvoeging beoogde grotere "efficiency" van het gewestelijke en lokale bestuur niet werd bereikt, werd bij diploma van 12 juni 1756 de onwerkbaar samenvoeging van Hof en magistraat ontbonden. In het kader van de bestuurshervormingen van Josef II werd bij edict van 3 april 1787 bepaald, dat het Hof van Gelre per 1 mei 1787 zou ophouden te functioneren. In de plaats daarvan was de instelling voorzien van een *Tribunaal van eerste instantie*. De bestuurlijke bevoegdheden van het Hof gingen over op de kreitsintendant van de *Cercle de Limbourg et de Gueldre*, waarbij Oostenrijks Gelre bij edict van 12 maart 1787 reeds was ingedeeld.

Ten gevolge van het algemene verzet tegen de hervormingen van Joseph II werd de hervorming van de rechterlijke organisatie reeds op 14 mei 1787 ongedaan gemaakt: het Tribunaal van eerste instantie hield op te functioneren en het Hof van Gelre hernam zijn zittingen. Nadat bij declaratie van 28 mei 1787 de activiteiten der kreitsintendanten voor onbepaalde tijd waren opgeschort, werden ook de bestuurlijke bevoegdheden van kanselier en raden hersteld.

De Brabantse Omwenteling had opnieuw kortstondige gevolgen voor het Hof van Gelre, dat zijn bestuurlijke bevoegdheden zag overgenomen door de Soevereine Staten van Gelderland. Als rechterlijke instelling werd het Hof echter gecontinueerd, zij het dat het Hof bij resolutie van 19 mei 1790 opnieuw met de magistraat van Roermond werd gecombineerd. De akte van submittie van 6 december 1790 bracht opnieuw het herstel van de status quo ante en op 31 januari 1791 hervatte het gezuiverde Hof op de oude voet zijn taken. Maar niet voor lang. Tijdens de eerste Franse bezetting van Oostenrijks Gelre (11 december 1792 - 5 maart 1793) heeft het Hof niet gefunctioneerd. Het definitieve einde van het Hof als bestuurscollege kwam tijdens de tweede Franse bezetting op 14 november 1794 toen te Aken een *Centrale Administratie* werd ingesteld voor het veroverde land tussen Maas en Rijn. Het voormalige Oostenrijks Gelre werd toen ondergeschikt gemaakt aan de administratie te Geldern. Als rechterlijk college kende het Hof een na-leven tot 1796.²⁶

²⁶ A.M.J.A. Berkvens e.a., De overheidsinstellingen van Spaans en Oostenrijks Gelre (1543-1795), in: A.M.J.A. Berkvens e.a. (red.), *"Flüchtig erforscht und gecolligiert ..."* Opstellen over Limburgse rechtsgeschiedenis, Maastricht 1995, blz. 187-225

3.2.1.3 Pruisisch Overkwartier

Na de capitulatie van Geldern op 17 december 1703 werd het bestuur in het door Pruisen bezette gedeelte van het Overkwartier toevertrouwd aan de Kleefse regering, die deze taak door middel van commissarissen uitoefende. Deze commissarissen werden vanaf 1705 aangeduid als de Commissarissen zur Respizierung der geldernschen Affaires.

De rechtspraak werd vanaf 1704 opnieuw toevertrouwd aan het Hof van Gelre te Roermond. Een voorbehoud werd echter gemaakt ten aanzien van de grote revisie, d.w.z. de herziening van vonnissen van het Hof van Gelre zelf, omdat het uitoefenen van het recht van grote revisie werd gezien als een specifiek attribuut van de soevereiniteit. Deze taak werd voor het Pruisisch-bezette Overkwartier toevertrouwd aan speciale Revisionscommissarii, die ad hoc werden aangewezen uit de raadsheren van het Hofgericht te Kleef.

Na de Vrede van Utrecht (april 1713) werd een aanzienlijk deel van het Overkwartier aan Pruisen afgestaan. In dit gebied werd de scheiding tussen bestuur en rechtspraak tegen de zin van de Staten van Pruisisch Opper-Gelre bestendigd. Het bestuur werd toevertrouwd aan de zgn. Interimcommissie (1713-1716), nadien aan een college van Economie-raden en in 1722 aan de Geldernsche Kriegs- und Domänenkommission, in de wandeling aangeduid als *Commissio regia*. Deze commissie was bevoegd ten aanzien van alle "Hoheits-, Polizei-, Militär-, Schatzungs- und Finanzsachen". De "Administration der Justiz- und Parteisachen und Respizierung der Lehnsachen" werd toevertrouwd aan het Justiz Colleg, waarvan de leden op 21 februari 1714 te Geldern werden geïnstalleerd.

Deze voor de Pruisische landen kenmerkende afbakening van bestuurlijke en rechterlijke bevoegdheden werd voor Pruisisch Opper-Gelre nader geregeld door middel van het reglement van 12 december 1721.

In 1765 werd de *Commissio regia* vervangen door de Geldern-mörsische Kriegs- und Domänenkammer. Volgens de Standen van Pruisisch Opper-Gelre was de oprichting van een gezamenlijk bestuurscollege voor Geldern en Meurs in strijd met de Gelderse privileges. Hun protesten resulteerden in 1770 in de oprichting van het zgn. Landesadministrationskollegium, bestaande uit vertegenwoordigers van de Standen en

koninklijke commissarissen. Dientengevolge nam de invloed van de Standen op het bestuur in het vierde kwart van de achttiende eeuw in Pruisisch Opper-Gelder sterk toe, waar in Oostenrijks en Staats Opper-Gelre van reële invloed der standen in deze periode nauwelijks (Oostenrijks Gelre) of geheel geen (Staats Opper-Gelre) sprake meer was.²⁷

3.2.1.4 Staats Opper-Gelre

De soevereiniteit over Staats Opper-Gelre berustte sedert het Barrièretractaat van Antwerpen (1715) bij de Staten-Generaal, die tevens als hoogste wetgevende en rechtsprekende instantie fungeerde. Het dagelijks bestuur werd er feitelijk uitgeoefend door de Raad van State, die met name zorg droeg voor de openbare financiën. De Staten-Generaal en de Raad van State hielden voeling met het gewest door middel van reizende commissies die tweejaarlijks een *decente* naar Staats Opper-Gelre maakten. Als regel belastte de Staten-Generaal de commissarissen-deciseurs die om het andere jaar naar Maastricht afreisden tevens met een visitatie van het Overkwartier. In de tussenliggende jaren werd het Overkwartier bezocht door geëmitteerden uit de Raad van State.

In verband met het de rechtspleging in hoger beroep werd in 1717 het Hof van Gelre te Venlo opgericht. De bevoegdheden van dit Staatse Hof waren afgeleid van de Soevereine Raad of Hof van Gelre te Roermond. Waar het Roermondse Hof zowel bestuurlijke als rechterlijke bevoegdheden uitoefende, waren de bestuurlijke bevoegdheden van het Staatse Hof te Venlo veel beperkter.

Anders dan in Oostenrijks en Pruisisch Opper-Gelre werden in Staats Opper-Gelre de Staten van het Overkwartier niet meer bijeengeroepen, aangezien aan hun belangrijkste taak, het toestemmen van de bede, geen behoefte meer bestond, omdat Staats Opper-Gelre door de Raad van State als land van impositie werd beschouwd.

²⁷ Th.J. van Rensch, Het Hof van Justitie van Pruisisch Gelre, in: Publications de la Société Historique et Archéologique dans le Limbourg (PSHAL), dl. 113, blz. 192-268, L.A.H. Peters, Pruisisch Gelder in de achttiende eeuw, in: PSHAL 105/106, blz. 125-204, S. Frankewitz (Hrsg.), *Preußen an Peel, Maas und Niers*, Kleve 2003 (Geldrisches Archiv 7)

Dientengevolge kon de hoogte van de belastingen door de Raad van State eenzijdig worden vastgesteld.²⁸

3.2.2 Landen van Overmaze Spaans / Oostenrijkse Landen van Overmaze; Staatse Landen van Overmaze

Met de verzamelnaam Landen van Overmaze worden aangeduid het Land van Daelhem, het Land van 's-Hertogenrade en het Land van Valkenburg, die in de loop van de 13^e en 14^e eeuw in personele unie werden verenigd met het hertogdom Brabant. Deze drie "landen" werden van oudsher gekenmerkt door een zeer verbrokkelde bestuurlijke en rechterlijke organisatie, die ten gevolge van de splitsing in een Spaans en in een Staats gedeelte bij het Partagetractaat van 1662 nog verder werd gecompliceerd.

Zonder verder in details te treden kan men constateren, dat de bestuurlijke en rechterlijke organisatie van de drie landen tot op het einde van het ancien régime middeleeuwse trekken heeft behouden. Dit geldt met name ten aanzien van de rechterlijke organisatie. Elk van de drie landen beschikte over een eigen leenhof, dat als oppergerecht fungeerde, met daaronder een of meer hoofdbanken en de daarvan afhankende lagere banken. Van de vonnissen van deze gerechten was in civiele zaken hoger beroep mogelijk op de in 1430 opgerichte Raad van Brabant te Brussel. Als hoogste landsheerlijke ambtenaren fungeerden de voogd en de drossaard. In de zeventiende eeuw ging de Spaanse regering te Brussel, door financiële nood gedwongen op grote schaal over de creatie van heerlijkheden, zoals bijvoorbeeld het graafschap Geleen, waardoor de verbrokkeling van de rechterlijke organisatie verder in de hand gewerkt werd.

Elk van de drie Landen van Overmaze beschikte bovendien over een eigen Staten vergadering. In het Land van Valkenburg bestond dit college uit de ridderschap en de vier hoofdbanken; in het Land van Daelhem uit de abt van Godsdal (Valdieu) als vertegenwoordiger van de geestelijke stand, alsmede uit de ridderschap en de

²⁸ G.H.A. Venner, *Inventaris van het archief van het Hof van Gelder te Venlo 1717-1795*, Maastricht 1997 (Publicaties Rijksarchief Limburg nr. 5), blz. 10-42; idem, Geëvoerde processen voor het Hof van Gelre te Venlo, in: B.C.M. Jacobs, P.L. Nève (red.), *Hoven en Banken in Noord en Zuid*, (Assen) 1994 (Brabantse rechtshistorische Reeks dl. 7), blz. 169-186

officieren der banken; in het Land van 's-Hertogenrade waren er eveneens drie standen: de abt van Kloosterrade (Rolduc), de ridderschap en de schouten van de hoofd en subalterne banken.

Het Partagetractaat van 1662 leidde in feite tot een complete institutionele verdubbeling: ten behoeve van bestuur en rechtspraak in de Staatse partages in de Landen van Overmaze werden rechterlijke officieren aangesteld, die verantwoording schuldig waren aan de Staten-Generaal te 's-Gravenhage. De Staatse Raad van Brabant, eveneens in 's-Gravenhage, werd aangewezen als college van hoger beroep voor de Staatse Landen van Overmaze. Bovendien werden in de drie landen afzonderlijke statencolleges in het leven geroepen, waarin echter de geestelijke stand geen zitting meer had. In de Spaanse en nadien Oostenrijkse partages bleef de toestand verder ongewijzigd.²⁹

In de periode 1672-1678 werd een deel van de Landen van Overmaze door Frankrijk bezet. Ten behoeve van de appelrechtspraak werd door de Franse intendant Dumonceau aanvankelijk het Leenhof van Valkenburg als vervanger van de Staatse Raad van Brabant aangewezen; in 1675 ging Lodewijk XIV echter over tot oprichting van een eigen Raad van Brabant te Maastricht, als appelrechter voor de Staatse Landen van Overmaze.³⁰

Gedurende de Spaanse Successieoorlog fungeerde in Henri-Chapelle het souverain tribunaal der provincie Limburg en van de Landen van Overmaze, dat als appelrechter bevoegd was voor de de Spaanse partage van de Landen van Overmaze, die na hun verovering door geallieerde troepen in 1703 reeds aan aartshertog Karel III – de latere keizer Karel VI – waren overgedragen. Tenslotte werd in 1789 door keizer Josef II de

²⁹ Voor een gedetailleerd overzicht zie: K.Th.J. Janssen de Limpens, *Rechtsbronnen van het hertogdom Limburg en de Landen van Overmaze*, Bussum 1977 (Werken der Stichting tot uitgaaf der bronnen van het Oud-Vaderlandse Recht, no. 1), blz. lv-lxvii; alsmede J.M. van de Venne, *Inventaris Archieven van de Landen van Overmaas* (<http://www.rijksarchieflimburg.nl/lvo/inleiding1.html>; en <http://www.rijksarchieflimburg.nl/lvo/inleiding2.html>) ; en J.H.M.M. van Hall, Aspecten uit de rechterlijke organisatie van de Staatse landen van Overmaze en uit de praktijk van het Valkenburgse Leenhof (1681-1730), in: B.C.M. Jacobs, P.L. Nève (red.), *Hoven en Banken in Noord en Zuid*, (Assen) 1994 (Brabantse rechtshistorische Reeks dl. 7), blz. 187-216; idem, Een onderzoek naar de rechtspraak in de Staatse Landen van Overmaze door de advocaat-fiscaal J.F. van Steelant in 1772, in: A.M.J.A. Berkvens e.a. (red.), *Ten Werentliken Rechte. Opstellen over Limburgse rechtsgeschiedenis*, Maastricht 1990, blz. 59-86

³⁰ P.J.H. Ubachs, A.M.G.G. Stroom, Een Franse Raad van Brabant in Maastricht, 1675-1678, in: PSHAL 134/135 (1998/'99), blz. 239-266

Soevereine Raad van het hertogdom Limburg³¹ en de landen van Overmaze opgericht, onder gelijktijdige afschaffing van de vier hoofdgerechten in Limburg en de drie Oostenrijkse landen van Overmaze. Door de instelling van dit college werden de Oostenrijkse Landen van Overmaze aan het ressort van de Raad van Brabant te Brussel onttrokken.

3.3 Maastricht

In de zestiende eeuw kreeg de bestuurlijke en rechterlijke organisatie van Maastricht zijn definitieve vorm, toen het in de middeleeuwen ontstane systeem van de tweeherigheid werd uitgebreid met de inrichting van een afzonderlijk appelcollege. Nadat Karel V door de confirmatie van de Gouden Bul in 1530 Maastricht had losgemaakt uit het ressort van de Akense schepenstoel en van het Rijkskamergerecht, was – wegens het verzet tegen onderwerping van Maastricht aan het ressort van de Raad van Brabant – de inrichting van een afzonderlijk appelcollege voor Maastricht noodzakelijk geworden. Dit leidde in 1545 tot de inrichting van het college van commissarissen-deciseurs te Maastricht. Beide stadsheren zonden aanvankelijk jaarlijks en nadien tweejaarlijks elk twee commissarissen naar Maastricht, ter afdoening van door de eveneens paritair benoemde commissarissen-instructeurs geïnstrueerde appellen van vonnissen van het Luikse, dan wel Brabantse hooggerecht en van vonnissen van het indivies laaggerecht, waartegen *gequerelleerd* was.

Nadat in 1632 de rechten van de hertog van Brabant binnen Maastricht in de handen van de Staten-Generaal der Verenigde Nederlanden waren overgegaan, werden de bevoegdheden van de commissarissen-deciseurs *de facto* met taken van bestuur en wetgeving uitgebreid. Tot op het einde van het ancien régime kende Maastricht naast de al genoemde instellingen een Luiks en een Brabants Hooggerecht, waarvan de leden – hoogschout, vice-hoogschout, griffier en zeven schepenen – door de respectieve stadsheren werden benoemd, één eveneens paritair samengesteld indivies laaggerecht, bestaande uit twee secretarissen, twee burgemeesters en acht gezworen raden, alsmede een indivieze raad, waarin alle genoemde functionarissen van beide hooggerechten en van het indivieze laaggerecht zitting hadden, alsmede van beide

³¹ Bedoeld is uiteraard het ten zuiden van het grondgebied van de huidige gelijknamige Nederlandse provincie gelegen hertogdom Limburg aan de Vesdre.

zijden een pensionaris en een paymeester.³² Het appelressort van de commissarissen-deciseurs beperkte zich niet enkel tot Maastricht, maar omvatte ook de graafschap van de Vroenhof, de dorpen van redemptie, de elf banken van het kapittel van Sint-Servaas en de bezittingen van het Kapittel van Onze-Lieve-Vrouw.³³

4. Besluit

De territoriale verbrokkeling van de Limburgse territoria en de grote hoeveelheid van bestuurlijke en rechterlijke instellingen bood aan de adel veel mogelijkheden voor een bestuurlijke of rechterlijke carrière. De bezitters van kastelen en adellijke huizingen waren in de 16e t/m 18e eeuw op allerlei manieren betrokken bij bestuur en rechtspraak in de Limburgse territoria. Als bezitters van heerlijkheden oefenden zij via door hen benoemde schout en schepenen hoge, middelbare en lager rechtsmacht uit over ingezetenen, als bezitters van leen- en laathoven oefenden zij goederenrechtelijke rechtsmacht uit over de daarvan afhankende leenroerige en hofhorige goederen. Sommigen van hen waren als bezitters van rijksonmiddellijke territoria *de iure* of *de facto* kleine soevereinen. Daarnaast vervulden zij als kanselier, eerste presiderende raad, raadsheer, commissaris-deciseur of als griffier van een der talrijke hoge gerechtshoven, als hoogschout, drossaard, ambtman of voogd van een landsheerlijk district, of als gedeputeerde of lid van een der talrijke statencolleges, hetzij in dienst van een enkele landsheer, maar vaker nog in dienst van meerdere landsheren, legio bestuurlijke en rechterlijke functies in dienst van de talrijke soevereinen die toentertijd delen van het grondgebied van de huidige provincie Limburg bestuurden.

A.M.J.A. Berkvens

³² A.Fl. Gehlen, *Het notariaat in het tweeberig Maastricht*, Assen 1981 (Maaslandse Monografieën 33), blz. 16-22-37, alsmede Bijlage VIII; idem, Inrichting van het hoger beroep te Maastricht (16e-18e eeuw), in: PSHAL 1998/'99 (134-135) blz. 207-238

³³ Th.J. van Rensch, De rechtspraak van de Commissarissen-Deciseurs te Maastricht, in: B.C.M. Jacobs, P.L. Nève (red.), *Hoven en Banken in Noord en Zuid*, (Assen) 1994 (Brabantse Rechtshistorische Reeks 7), blz. 39-62